

6. HAFTA: COĞRAFYADA YÖRE KAVRAMI VE TÜRKİYE'NİN BAŞLICA YÖRELERİ

Bu başlık atında, Prof. Dr. Oğuz Erol hocamızın “TÜRKİYE’NİN DOĞAL YÖRE VE ÇEVRELERİ”, adlı makalesi Coğrafya bölümü öğrencilerimizin bilgilerinize sunulmuştur.

Doğal yöre ve çevre koşullarının sistematik incelenmesinde kullanılan modern yöntemlerden biri olarak yöresel - ekoloji çalışmaları son yıllarda oldukça önem kazanmış bulunmaktadır. bu tip çevresel çalışmalarda, öncelikle bir yöre veya çevrede doğal koşulları denetleyen kayaçlar, jeolojik yapı, yerşekilleri, iklim, yeraltı ve yerüstü suları gibi fizyografik çevresel öğeler (Almanca : bodenplastik) incelenir; sonra orada yaşayan canlıların (biyotik öğelerin) çevresel koşulları bu fizyografik öğelere eklenir; son olarak da bütün bu fizyografik ve biyotik diğerlerinin, belirli bir arazi birimi (yöre veya çevre) içinde bütün halinde oluşturduğu “genel karakterleri” belirlenir. bu yöntemle belirlenen bir yöre “belirli bir arazi biçimi içinde gelişmiş ve genel ekolojik karakteri kesin olarak belirlenebilmiş bir yeryüzü parçasıdır”

Bu özellikteki bir yörenin tümü, orada yaşayan insanlar ve hayvanlar tarafından doğrudan algılanamayacak kadar geniş olabilir. Çünkü bir yöre içinde yaşayan bir canlı varlığın çevresi, onun doğrudan algılayabildiği sınırlı, yani göreceli bir alandır. Örneğin bir ağacın çevresi (habitat, Standort), yöre içinde dolaşabilen bir hayvana oranla daha dar, uzak yerlere seyahat edebilen bir insanınkine oranla çok daha dardır. Öte yandan bitki ve hayvanlara

oranla bir insanın ruhsal ve kültürel (Almanca : nootisch) yaşamı da göz önüne alınırsa, insan için bir "doğal yöre", bir de "kültürel yöre" den söz edilebilir. O zaman ayrıca bir "insan ekolojisi" (human ecology) kavramı da ortaya çıkar. Ancak bütün bu yöresel birimler için doğal koşulların önemli denetimi olduğu da bir gerçektir ve yöresel ekoloji çalışmalarında bir "doğal yöre" ve onun kapsamı içinde "doğal çevre" kavramlarına öncelikle yer vermek gerekir.

Doğal çevre, kısaca söylenirse "bir canlı varlığın doğrudan algılayabildiği bir ortam birimidir" ve bu birim o canlının algılama özelliğine göre belirlenmiş, hâttâ bir zaman periyodu ile sınırlı ve göreceli (nisbi) bir alan / zaman parçasıdır. Örneğin bir ağacın çevresi (habitat, Standort), o çevre içinde ve onu kapsayan yörede dolaşabilen bir hayvana oranla daha dar, uzak yerlere seyahat edebilen insanınkine oranla daha da dardır. Tek tek fertler için sözkonusu olan böyle göreceli yaşam çevreleri ve alanlar, fertler, toplumlar halinde yaşamaya başlayınca yeni boyutlar kazanır. O zaman fertler, kişisel ve doğrudan algılama özelliklerinin ötesindeki birtakım etmenlerin dolaylı veya dolaysız denetimi altına girer. Böylece coğrafi açıdan, canlıların doğrudan algılayabildikleri göreceli olarak küçük yeryüzü birimlerine çevre, dolaylı ama yine de yakın etkileri altında kaldıkları daha geniş çerçeveli (daha üst derecedeki) yeryüzü birimlerine ise yöre adı verilmektedir.

Doğal yöre, fiziksel özellikleri belirli bir arazi birimi üzerinde gelişmiş ve genel ekolojik karakteri kesinlikle belirlenmiş, hâttâ bu özellikleri belirli bir zaman dilimi (periyodu) ile sınırlanmış en küçük bir "coğrafi birim" dir. Bu birimlerin tümü, içinde yaşayan her canlı tarafından doğrudan algılanmayabilir, ancak oradaki doğal dengeler

yine de o canlıyı etkisi altında bulundurmaktadır. Böyle bir yörenin kapsamı içinde, tek tek fertlerden çok, birbiriyle ve cansız ortam koşullarıyla kaynaşmış olarak yaşamını sürdüren tüm yöre canlılarının oluşturduğu bir "doğal denge" sözkonusudur ve coğrafi yöre araştırma alanlarında "doğal yöre birimleri" nin saptanması bir araştırmada ilk basamağı teşkil eder. Doğal yöre araştırmaları, özellikle kültürel yöre oluşumlarının boyutlarını ve sınırlarını belirlemek, sorunlar doğmadan önlemlerin alınmasını ve dengeli, gerçekçi planlar yapılmasını

sağlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak uygulamada henüz mevcut olmayan problemlere eğilmek gereksiz görüldüğü için, görev bu aşamada sadece bilim adamlarına kalmaktadır, işte bu yazıda vurgulanmak istenen konu, doğal çevre ve yöre koşullarının henüz fazla bozulmadığı Türkiye’de, içine girdiğimiz hızlı gelişme süreci sonucu olarak karşımıza çıkması sözkonusu olan, hâttâ yer yer ciddiyet kazanan çevre sorunları konusuna karşı, bilimsel temel araştırmalar yapmak suretiyle hazırlıklı olmak ve yakın gelecekte bozulması olasılığı bulunan bir yörede neleri korumamız gerektiğini saptamaktır. Kuşkusuz, gelişmekte olan bir ülkede, bütün eski doğal

dengeleri aynen korumak sözkonusu olamaz; ancak bunların nekadannı değiştirip nekadarını koruyacağımızı belirlerken de bunun o yörede daha önce mevcut olmuş bulunan doğal koşullar çerçevesi dışına taşmasına imkân olmadığını da bilmek gerekir. Örneğin, ne sebeple olursa olsun tahrip olmuş bir çam ormanı alanında söğüt ormanları oluşturmak düşünülemez.

Türkiyede'ki doğal birimler içiçe (taksonomik) bir sistem içinde büyükten küçüğe doğru Bölge (Region), B lm (Subregion), Yöre (Gebiet, Landschaft,, Landscape), Ç evre (Gegend, Teillandschaft, Environ), Kesim (Standort-Kompleks), Alan (Standort, kotoptop, Habitat) olarak 6 basamak halinde ayırt edilmiştir. Bu sistemlerden ilk dört birim basamağının genel karakterleri sınırları tanıtılıp tartışılmış ve bunlar 1 : 2 000 000 ölçekli bir haritaya geçirilmiştir. Adı geçen haritanın küçültülmüş bir kopyası bu yazıya da eklenmiş olup (şekil 3), haritada 7 bölge, 17 bölüm, 58 yöre ve 284 ç evre biriminin dağılışı ve sınırları gösterilmiştir.

Bölge (İngilizce: Region, Almanca: Region). Tüm zellikleri ile belirgin en büyük doğal - coğrafi birimdir. Türkiye'nin bölgeleri 1941 yılında toplanmış olan Birinci Coğrafya Kongresi'nde belirlenip tanımlanmıştır. Genellikle birkaç bölüm ve birçok yöreyi kapsar.

Bölüm (Sub-region, Subregion). Bölgelerin, birden fazla sayıda yörenin biraraya toplanması ile belirmiş bölümleridir. Ayrıca isimlendirilmedikleri takdirde (rneğin I Batı Anadolu Bölümü, Yukarı Fırat Bölümü), Bölge adı ile birlikte isimlendirilmişlerdir. (rneğin Doğu Anadolu Doğu Bölümü, Doğu Karadeniz Bölümü, Batı

Akdeniz Bölümü). Bu bölümler de Birinci Coğrafya Kongresi'nde saptanmıştır. Yöre (Districts, Gebiete veya Landscape, Landschaft). Doğal- Coğrafi zelliklerin bir bütünlük gösterdiği en küçük doğal birimdir. Bir uyumluluk içinde birleşmiş çeşitli dağlık, ovalık yerler, kıyı düzlükleri vb. gibi küçük doğal birliklerden oluşur. Yreler yurdumuzda halk tarafından Çukurova, Uzunyayla, Kocaeli gibi bağımsız isimler verilmediği takdirde, "yöresi" eki kullanılarak isimlendirilirler. Örneğin: Gller Yöresi, Menteşe Yöresi, Teke Yöresi, Ankara Yöresi, Van Yöresi gibi. Böyle belirgin isimler bulunmadığında ise Dağlan, Yaylaları, Ova dizisi gibi çoğul yerşekli birimi adları da kullanılır. Örneğin: Emir Dağları Yöresi. Bazı durumlarda çoğul anlamda tekil adlar da kullanılmıştır. Örneğin Bozok Yaylası. Gerektiğinde, aynca sistematik numara verilmemekle birlikte, bazı yöre grupları da belirtilmiştir. Örneğin i Yreler, Batı Yreler, Kenar Yreler gibi. Ç evre (Environ, Gegend). Yöreleri oluşturan çeşitli birimlerin, benzer doğal özellikteki alt birimlerini tanımlar. Genellikle tekil olarak Dağı, Ovası, Yaylası, Vadisi gibi büyücek birim isimleri ile belirlenir. Örneğin Bakırçay Vadisi, Manisa Dağı, Çaldıran Ovası gibi. Yanyana sıralanan küçük benzer birimlerden oluştuğunda ise isimde "evresi" eki kullanılmıştır. Örneğin : Doğanhisar evresi, şımak evresi. Erol' un hazırladığı 1 : 2 milyon ölçekli haritada belirlenmeyen ve numaralanmayan, ancak ayrıntılı çalışmalarda, o çalışmayı yapacak yazar tarafından uygulanması öngörülen 5. ve 6. derecedeki alt birimler ise "k esim ve a la n la r" dır. Eğer bu ayrıntılı çalışmayı yapacak yazar, Erol istemindeki numaralamayı sürdürmek isterse, sistematik numaranın örneğin 1512432 (veya 151 2432) gibi yedi rakamlı bir sayı olması önerilir. Buna göre ilk üç rakam Türkiye-bölge-bölüm, son dört rakam ise yöre- ç evre- kesim- alan bazında taksonomik bir bölümlemeyi gösterir. Kesim (Areas, Standort- Kompleks, Catena). Benzer küçük doğal birimlerin yanyana gelmesi ile oluşan ve genellikle çoğul isimlerle belirlenen çevrelerin, tek başına bir birim oluşturan ve genellikle tekil isimlerle belirlenen kesimleridir. Örneğin: Çubuk-Ankara Ova dizisinin Ankara Ovası kesimi. Kesimler içinde bulunan enküçük birimler, yani alanlar genelde birbirine ekli diziler oluştururlar ve bu enküçük birim dizilerine özellikle toprak biliminde "catena" adı verilir ve bilindiği üzere catena'lann kolojik sistemlerde önemli bir yeri vardır ve bu nedenle bu terimin enküçük yöresel sistemlerin tanımlanmasında da bir sakınca değil, yarar vardır. Yukarıda da açıklandığı üzere kesimler, Erol' un yöre - ç evre sisteminde aynı ayrı isimlendirilmemiş olup, bu konu ayrıntılı yazarlara bırakılmıştır.

Alan (Area, sub-area, Standort, totoptop, Physiotoptop, Habitat). Enküçük doğal birim olup, genellikle tek tip bir doğal görünüş ve yapı, ya da yaşam biçimi içerir. Örneğin : Ankara Ovası güneyi sekiler alanı, 151 2432' dir.

Ç evre kesimlerinin belirlenmesi için İngilizcede çoğul olarak areas, gibi terimler; bir alt birim olan alanlar içinde tekil olarak İngilizcede area ya da sub - area, terimleri kullanılmaktadır

1. Kuzey Anadolu dağlık ovalık kuşaağı (Kuzey Anadolu kuşaağı)

11. Marmara dağlık ovalık bölgesi

1. Kuzey Marmara plato ve ovalan

2. Güney Marmara dağ ve ovalan

3. Kuzey Ege dağ ve ovaları

12. Batı Karadeniz dağlık ovalık bölgesi

1. Akçakoca - Küre kıyı dağları

2. Kastamonu - Gökırmak ovalar dizisi

3. Bolu - İlgaz dağ dizisi

4. Bolu - Devrez ova ve vadi dizisi

5. Köroğlu dağ dizisi

13. Orta Karadeniz dağlık ovalık bölgesi

1. Canik kıyı dağları

2. Tersakan - Kelkit ova dizisi

3. Sakarot - Köse dağ dizisi

4. Çekerek - Yukarı Yeşilırmak dağ ve ovalan

14. Doğu Karadeniz dağlık ovalık bölgesi

1. Giresun - Kaçkar kıyı dağları

2. Yukarı Kelkit - Çoruh ova dizisi

3. Kızıldağ - Otlukbeli - Mescit iç dağ sırası

2. Orta Anadolu plato ve ova kuşaağı (Orta Anadolu kuşaağı)

21. Menderes plato ve dağlan bölümü

1. Ege çöküntü ovaları

2. İç Batı Anadolu eşiği

22. İç Anadolu plato ve ovalan bölgesi

1. Yukarı Sakarya plato ve dağları

2. Ankara dağ ve ovalan

3. Konya plato ve ovaları

4. Orta Kızılırmak platoları

Kaynakça:

Erol, O. (1993). Ege Coğrafya Dergisi. 7 Sh. 13-41. İzmir.

Aegean Geographical Journal, 7 (1993), 13-41, İzmir— TÜRKİYE

(URL:1 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56851>. Erişim tarihi:26.08.2020).